

DISSERTATIO THEOLOGICA,
SISTENS
CONSPECTUM SCIENTIÆ
PASTORALIS,
IN USUM SEMINARII THEOLOGICI.

CUJUS PARTEM NONAM,
APPROBANTE MAX. VENER. FAC. THEOL. ABOËNSI,

MODERANTE

JACOBO BONSDORFF,

S. S. Theol. Profess. & Licent.

publico examini subjicit

ANDREAS BORGSTRÖM,

Jemtlandus.

In Atrio Cancellariæ d. ix Decembr. MDCCCIX.
h. a. m. f.

ABOË, Typis Frenckellianis.

homiletico officio, quod Cap. 2:0 Homil. Partis exposuimus. Explicatio autem ac demonstratio omnis accommodata sit rudiorum captui; Sive enim verbis Biblicis simpliciterque rem quandam definiamus, sive exponere eandem aut rationibus corroborare voverimus, veritas ejus semper eluceat oportet. Naturalis religionis veritatem ex communi sensu & experientia nostra propria, revelatæ autem robur ex Divino testimonio explicabimus. Accedat 2) *Sinceritas* ipsius catechetæ, ut attente eum exaudire, memoriæque suæ mandare præcepta ejus possint tirones. Quis quæso fallacem dolosumque sibi exoptat viæ ducem? Quis imperitus non judicare sæpius valet de integritate præceptoris? Quam importunum ac inverecundum, aliis persuadere velle veritatem, de qua ipsi dubium hæret! Nemo vero popularis accommodationis necessitatem regerat, etenim aliud est parcere aliorum præjudiciis, aliud eadem augere. Gravissimis ergo qui contra religionis Christianæ fundamentalia dogmata præoccupatus sit scrupulis, ne unquam doctoris catechetici ascendat cathedram, siquidem fidem christianam sinceritate, non arte simulandi niti, longe testatissimum est.

3) *Simplicitas* quoque & *perspicuitas* tanto magis in catechisatione utpote necessaria virtus, commendatur, quanto certius omnino pateat, abstrusam & subtilem demonstrationem

nem

nem plebis superare captum. Propterea nihil memoriæ mandandum est, quod non intellectum & animum afficere possit. Historiæ quidem & morales res in se habent evidentiam, ubi nimirum ad communis sensus ac experientiae exigantur forum; Neque tamen sic dictæ theoreticæ veritates, quamquam abstractæ, immo quoque mysterii interdum plenæ sint, difficilem habebunt ad fidem aditum, dummodo ex analogia rationis, s. moralis hominis naturæ, ex simili & iusta argumentorum inductione explicentur. A primis vero & axiomaticis i. e. clarissimis sensuallibusque notionibus ad generales atque abstractas procedendum est; quare etiam negativa via in quæstionibus plebi rudiori proponendis maxime utimur, quia communis hominum experientia nullum in iis dubium relinquit. Comparationibus vero exemplisque s. profanis s. biblicis illustrentur oportet præcepta moralia, ut efficaciora & clariora evadant. Quo in genere præiverunt SALZMAN, FEDDERSEN, CAMPE. Affirmativa momenta longiori egent ratiocinio, inprimis si intellectualia fuerint; quis vero certam amplecti non poterit persuasionem clarissima per effata Christi? e. s. p.

4) *Brevitas* in universa institutionis & dialogorum forma eatenus adhibebitur, qua rei natura permittit, aut exigit. In cognitis familiaribusque explicandis rebus otiosum

esse, vaniloquentiam sapit & tædium aliis excitat; nimia autem brevitās obscuram & instructuosam reddit informationem. Usus optimam monstrat viam.

5) *Ordine* disposita sit omnis catechisatio & popularis religio. Systematicum illum merito prætulerunt sagaciores, KOPPE, ROSENH. PFLAUM, PILGER, nec iusta causa erat, cur alii recentiores eum defererent, morum doctrinam ante articulum de Deo, officia in nos aliosque ante officia in Deum, sanctitatem christianam ante poenitentiam e. s. p. temere ponentes.

6) *Adæquata* in omnibus essentialibus, in S. S. ac experientia bene fundatis, dogmatibus. Perperam ergo Deistici catechetæ exclusam voluerunt ideam revelationis, Divinæ Christi naturæ, expiationis, fidei in Christum, rel. supranaturalium dogmatum. Atque hoc demum erit Christianam exponere religionem? Caveant sibi catechisantes ab ejusmodi nugis deisticis.

7) *Apte* demum omnis institutio rudiorum captui, ætati ac progressibus accommodetur. Quæ aptitudo & verbis & sententiis inesse debet, multumque adjuvatur alia sub forma allatis sæpiusque *repetitis* quæstionibus. Quod quomodo fiat, usu potius quam præceptis discitur. Conf. ROSENH. an. p. 17. Quia porro in omni catechisatione animi vera perfectio, emendatio & tranquillitas spectatur,

statur, summa ope niti decet, ut ad animum velut pertingat informatio ipsa; quare,

3) Practica quoque methodo utamur. Nisi amena, familiaris & blanda fuerit instituendi ratio, lenitate verborum, gestuum, morum, pariter ac patientia semet exferens, atque cum præmiolis s. laudibus conjuncta, nulla parari poterit attentio, nullaque patet ad animum juniorum commovendum, flectendum, confirmandumque via; Absit ergo nimia severitas, absit austeritas omnis atque inhumanitas, ne animi juniorum absterreantur aut ludibrio aliorum exponantur, excepto elenctico consilio; immo fastus & insolentiae umbra penitus absit. Patheticam vim catechisationibus universis conciliabunt fidelia & didacticis regulis intertexta monita, consilia, exhortationes, applicationes; ut enim nulla theoretica veritas inutilis haberi potest, ita practica quævis doctrina motiva sua ex infinita Dei majestate & præsentia, providentia, Christi que consummatissimo exemplo merito sumit; Quæ omnia utpote oratoribus Sacris communia, jam 10mo Cap. Homilet. explicuimus. Videant vero doctores, ne nimis declamationibus ac perorationibus indulgeant, discrimen consionis & simplicis institutionis negligentes? Caveant quoque sibi a vitiis in catechizando frequentibus, ne sine justa præparatione, sine ordine, nexu, aut ad juniorum captum non accommoda-

modata ratione proponant veritates. Non enim satis est, veram tenuisse methodum, sed quoque videndum, ne quid male & negligenter fiat. Conf. FELBIGER *Kunst* 3. *Katechis.* c. 5.

CAP. VI.

De Fontibus & subsidiis Catecheticis.

§. 1. Quaecunque de Evangelico pastore ejusque requisitis antea generaliter allata sunt, ea quoque in Catechisantes omnes jure applicari possunt. Quo melioribus enim naturæ dotibus, ingenio, acumine, judicio ornat, quo majori Scientiarum apparatu adjuti ac exercitati fuerint, eo majorem quoque in rudiorum institutione proferent fructum; immo duram experti naturam labore omnia vincere sæpius solent improbo. Animi vero moralia dona, integritatem, fidem, pietatem inesse omnibus debere, pariter atque communicandi externam facultatem, decentiam, puritatem, orisque comitatem, cæt. verbo nominasse sufficit. *Fontem* ergo felicioris catechisandi rationis aperit primum *natura ipsa moralis*, quæ tamen nisi proba educatione aliisque suffulciatur adminiculis, otiosa evadit.

§. 2.

§. 2. His adminiculis adnumerantur *Scientiæ* quælibet, Theologicum studium five directe five indirecte spectantes. Conf. Protheor. Cap. 4. Per se autem patet, non agi de infimo catechetarum ordine, qui artibus scientiisque operam navare minime valent, sed de ministris Ecclesiæ, quatenus catecheticum obeunt munus, quod quo gravius merito habetur, eo etiam plus doctrinæ requirit. Neque ulla praxis subsistere sine theoria h. e. præceptis, regulis ac vario studiorum genere potest, ut experientia satis superque comprobat.

§. 3. Ex altera vero parte summopere necessarium est, *usum* s. exercitationem catechisandi sibi comparare. Quo pertinent non modo assidua lectio Scriptorum dialogisticorum, in omni genere, speciatim morali, v. c. Socraticorum a XENOPHONTE in memorabilibus Socr. & PLATONE editorum, LUCIANI Dial. mortuorum, CICERONIS libr. de Amicitia & Senectute, Oratore, cet. FONTENELLE, FENELON, HERDER rel. verum etiam Catechisationum exempla egregia, recentiori imprimis ævo a SALZMAN, MILLER, WOHLER, DOLZ, LANGE in *Katech. Magaz.* & SCHMID in 3:a parte *Katech. handb.* elaborata. Caveant tamen sibi tirones, ne nimis se his tradant præsidiis, propriam negligentes meditationem; nihil enim hoc genere scriptionis cogitari potest otiosius multorumque aptius alendæ ignaviæ. Practicum ergo collo-

colloquendi modum ex propria praxi sive viva sive litteris consignata ediscant, hujusque consilii obtinendi causa mature satis exercitia quævis instituant pædagogica, atque amica colloquia mutua.

CAP. VII.

De Libris Catecheticis.

§. 1. Nullam institutionem religiosam commode & cum fructu posse apud rudiores promoveri, retineri ac perfici, nisi adsint libri, quos perlegere & memoriæ suæ mandare valeant omnes catechumeni, oppido patet. Vicem enim sustinent viæ ducis, quem ad attingendam metam sequi convenit, adminiculumque præbent orali informationi aptissimum, immo quoque egregiam adferunt progressibus in cultu religioso materiem. Sunt vero hi catechetici libri imprimis in systematico-populari religione tradenda occupati, atque charactere suo satis a Theologia Dogmatica distincti. Quoad materiam nempe fundamentalia tantum dogmata & præcepta continebunt, quoad formam ac methodum simplici, populari, brevi ac ordine suo disposito stilo perscribi debent. Quaeri etiam solet, utrum *dialogistica* (erotematica) forma sit necessaria. Atque omnino rite id affirmant

marunt plerique, quia ad memoriam non minus quam rationis facultates acuendas multum conferunt, quamquam recentiorum nonnulli *tabellariam* quandam, alii e. c. ZERRENNER, SCHMID, *aphoristicam* præoptarint. In prima tamen institutione juventutis aliam vix utilem probabunt methodum, præter vulgarem, quæ aphorismis symbolicis, precibus, tabula æconomica quæstionibusque mixta est. Immo quoque in provectioribus informandis mixta adhibebitur; Utrum vero bene jam informati aphoristica fortassis uti possint ac debeant, vix ambigendum videtur.

§. 2. In generali autem & omnibus ætatibus attemperata libri catechetici forma describenda inde a Lutheri ævo multi defudarunt. Lutheri tamen Catechismus minor symbolicam auctoritatem nactus est, (major enim, licet quoque symbolicus liber, non erat rudiorum institutioni destinatus) atque multa habet commoda, speciatim propter perspicuam delineationem doctrinæ christianæ in Articulis de Deo, Christo & Spiritu Sancto, Precibus & Oratione Dominica. Habet tamen quoque suos defectus suæque incommoda: 1) in ipso decalogo Mosaisco, male ad totam morum doctrinam contorto; 2) in Articulis de Baptismo & S. Cæna, mystice expositis; 3) in his & cæteris capitibus, atque precum formulis obscurius nec omni cum ordine & puritate sermonis enucleatis. (Quintum caput, de

de absolutione a Theologis Norimbergicis additum est) Specimen decalogi Christianis apti dedit HUFNAGEL *über den ersten unterricht nach den Zehen geboten*, & KFLAUM *die Rel. Jesu*. Unde sequitur, non omnem emendationem catechetici hujus libri per se superfluum fore; Interim tamen cum omnis subita mutatio periculosa sit, atque auctoritas hujus libri propter magnam suam evidentiam satis invaluerit, consultius forte putabitur, hunc ducem tandiu, non quidem servili sed ingenuo modo, sequi. Etenim una cum decalogo commode appendicis loco poterit universa morum doctrina ordine licet aliquantum mutato, post Articulum 5um explicari; Ad primum Articulum fidei pertinet non modo doctrina de Deo & Creatione, verum etiam de homine & angelis; Secundus de Christo & Tertius de Situ S:io articulus uberissimam dat hos locos explicandi materiam. Sequitur locus de adminiculis salutis, verbo Dei, Precibus & Sacramentis; Quintum vero caput de absolutione adjungatur Articulo Tertio, tanquam appendix, siquidem pœnitentia & absolutio pertinet ad ordinem gratiæ Divinæ. Quod ad tabulam œconomicam attinet, specialem ea continet doctrinam morum sive legem christianam, adeoque revera connexa est cum articulo tertio. Sic ergo pertractato catechismo Lutheri minori, brevem juniores obtinebunt conspectum salutiferæ religionis.

ligionis, si alio-inſimul utantur ſubſidio catechetico. Laudem ergo merentur ſtudia doctorum, qui ad variam auditorum claſſem, puerilis, juvenilis & maturioris ætatis, reſpicientes diverſa ediderunt enchiridia. Puerili ætati deſtinata ſunt: SEILER *Religion der unmündiger*, ROSENMULLER *erſter unterricht in der Religion für Kinder*, JACOB *die erſten lehren d. Chriſtl. Rel.* & inter noſtrates, MÖLLER *mindre Lärobok i Salighets Lärnan*. Adultiores vero opus habent pleniori inſtitutione. Eminent vero, inter recentiſſimos auctores, KOPPE, ROSENMULLER & PILGER, qui mediam ingreſſi viam ſyſtematicum ſecuti ſunt ordinem. Uberiorem materiem exhibet JOH. WILH. SCHMID & G. L. BAUER *geſpr. ein lebrers mit ſein. erwachſ. elev. üb. Wahrh d. Chr. Rel.* Ad formam catechiſmi Lutheri optime inter noſtrates explanavit doctrinam cœleſtem SUNDIUS; Ex Germanis, SEILER, FORSTER, SCHLEGEL, LINDNER, LANGE, HERDER. Cæteri tamen laude ſua minime defraudandi ſunt.

§. 3. Compendiariam porro viam in Biblica hiſtoria ad catechiſandum accommodanda, præiverunt laudatiſſimi viri, MILLER, SEILER, ROSENMULLER, FEDDERSEN, KUSTER, ZACHARIÆ & HENKE, de quorum ſcriptis ſigillatim monere non opus eſt.

Rudioribus demum ac plebi faciliorem reddere lectionem Scripturæ Sacræ, haud inter-

intermiserunt cordati Theologi ex omni ævo. Recentiores nonnullos nominasse sufficiat fontes, e. c. SEILER *Kleine Biblische Erbauungsbuch*, HVENAGEL *die Schrift. d. Alt. Test. — bearbeitet für Leser aus allen Ständen*, FEDDERSEN *Bibl. Lesebuch f. Kinder von reifem Alter*, FRISCH *Katechetische Erkl. d. passions Geschichte* J. C. WERNERS *biblische Katechisationen für Schullehrer, Informatoren und denkende Christen*, JACOBI *Religion aus den Hauptstellen der Bibel in 42 Unterredungen*; Minime vero commendantur scripta; AROM. *Briefe in volkstön — auszugs aus d. N. T. — für aufgekl. bibelfreunde*; Textus Evangelicos & Epistolicos populi in usum bene exposuere ZERRENNER *Christl. Volks Reden üb. Evang. u. Episteln*, SALZMAN *Christl. haus postille*. Alia scripta pro- ventionibus fortassis magnum allatura usum hoc loco prætermittimus. Interim vero in votis est, ut Biblicorum Sacrorum translatio & editio fiat, quæ brevia scholia, in rudiorum usum adnexa habeat. Exempli loco adferatur BASTHOLM Versio Danica Nov. Test.

CAP. VIII.

Historia Catecheticæ.

§. 1. Hisce de librorum catecheticorum præsentī usu monitis adjungatur tandem bre-

brevis historia ipsius Scientiæ, ejusque praxeos. Ordiendum vero esse a Statore religionis nostræ, Cyrillo, qui popularem methodum docendi tanto cum successu adhibuit, ultro quidem agnoscimus. Sine solida rerum essentialium institutione nec Christus neque ejus Apostoli persuadere doctrinam suam discipulis suis potuissent. Atque certum manet, eos discrimen auditorum s. catechumenorum, tam quoad ætatem quam religionis progressus, fecisse ita, ut prima elementa de Deo, Christo, fide ac moribus auditoribus primum, lactis (*γαλακτος*) imagine, fitterent, unde simpliciores, in primis elementis imbuendi, lactantes, ad morem Judaicæ linguæ appellabantur; conf. 1 Cor. 5: 2. Ebr. 5: 12 — 14. 6: 1, 2. 1. Pet. 2: 2. Maturioribus autem *σσερεα τροφη*, solidioribus i. e. informatio competere dicebatur. Universa institutio sine dubio erotemático-præceptiva, i. e. mixta erat, quam cæteri quoque doctores Apostolico & insequenti ævo adhibuerunt, unde catechumenorum divisio in audientes, genuflectentes & competentes (s. electos) obtinuit, quorum hi tantum ad examen baptismale admittebantur; Conf. BINGHAM *Orig. Eccles.* L. X c. 2. De recta catechumenos docendi ratione præcipiunt CONSTITUTIONES APOSTOLICÆ Lib. 7. c. 42, CYRILLI *Catecheses* & AUGUSTINI Lib. *de catechizandis rudibus*; Constituebantur

bantur quoque scholæ catechetiæ variis in urbibus, Alexandria, Antiochiæ, Smyrnæ rel. quarum tamen in usum nulli adhuc libri catechetici, præter Orationem Dominicam & symbolum Apollol. conscripti erant. CLEMENTIS enim *Stromata* & ORIGENIS Lib. *περί ἀρχῶν* maturiores Christianos spectabant, multaque continebant ad allegoricum genus pertinentia. Catechistæ vocabantur, qui rudiores & ex gentilismo (*ἀπίστω*) ad Christiana sacra transeuntes instituerent. Quo munere non modo certi quidam doctores verum etiam Presbyteri & Diaconi, atque interdum Episcopi v. c. AMBROSIVS, fungebantur.

§. 2. Symbolis successu temporis addebantur decem præcepta Mosaica, hymni Zachariæ & Mariæ, symbolum Athanasianum, doctrina de septem sacramentis, & peccatis mortalibus septem Propagata religione christiana ad gentes quasvis Europæas, eadem increbuit docendi methodus, qua Romana Ecclesia utebatur; Quin etiam perperam Latina lingua ad barbarorum rudiorumque cultum religiosum accommodabatur, donec Sec. 9:0 CAROLUS M. cum suis vernaculam linguam in omni catechisatione commendaret, variasque scholas adornandas curaret. Hinc expositiones in confessionem fidei, decalogum, Orat. Domin. cet. ediderunt KERO, ERASMUS MAVRVS, HUGO V. VICTOR, al. quam-

quamquam negari nequeat, exilia satis & jejuna ad præcavendam barbariem cito jam ingruentem hæc eorum fuisse conamina. Diluculum tamen quoddam in tanta scientiarum, religionis & cultus caligine exortum, gratulabatur sibi orbis studio Valdensium, Viklesitarum & Husforum. Sec. 12: & 14. Eminent WICLEFI catechismus sub titulo: *puerus rusticus* i. e. symboli Apostol. Orat. Dom. & Decalogi explicatio, *catechismus* HUSSII, fratrum Bohemorum in usum, JOH. GERSON Doctoris Parisiensis *de parvulis tradendis ad Christum*, NICOL. RUS (Rosioch. 1511.) PEACOCK Episc. Angl. catechelis, rel. de quibus adeatur LANGEMACK *historia Catechetica*.

§. 3. Renascentibus vero litteris Sec. XVI. lucem quoque religionis plebi accensam studio Lutheri in suo Catechismo majori & minori fuisse, quis ignorat? Inutilia enim dogmata de septem Sacramentis, preces *Ave Maria* & *Salve Regina*, nec non reliqua Catholicorum proscribebantur deliria; Lutheri liber catecheticus symbolicam obtinuit auctoritatem, & novis aliorum doctorum exornabatur scriptis, commentariisque, e. c. BORENTII catechismo, Theotisco, & BUGHENHAGEN, MELANCHTONIS, Latino sermone, CONR. DIETERICI *instit. catecheticis* (A. 1613.) CASELII, MAURITII cæt. expositionibus in catechismum Lutheri. Nec derant Sec. XVII. qui

qui DIETERICI vulgatissimum librum scholis iterum illustrarent, atque catecheticas conciones uberimas super minorem catechismum Lutheri haberent ederentque. Alii methodum catechisandi bene proposuerunt e. c. HYPERIUS *de catechesi* (1570) BAYER *de informat. Catech.* Quantum vero utilitatis per plerasque protestanticas regiones indefessis hisce studiis ceperit imperita sed docilis plebs christianorum cœtum, commemorari satis nequit. Interim tamen magnam catechisationum partem in formulis obscurioribus, abstractis, dogmaticis atque otiosis hæsisse rebus, fatendum est. Practica religio simpliciores suam sæpius cum polemica & abstrusa commutabat formam, neque vanum istiusmodi morem penitus profligare potuit laudabilis nonnullorum, JOH. POMERANI (Witteb.) KRAKEVIZ (Rostock) Catechetica scientiam ex instituto ad Academias tradendi opera.

§. 4. Reformationum & Lutheranae Ecclesiae doctorum industriam eodem hoc Sec. XVI. & sequentibus imitabantur non modo cæteri protestantes ex Reformata Ecclesia, parum a Luthero dissidentes, CALVINUS in *Catechismo Ecclesiae Genevensis* 1538, OLEVIANUS, *Heidelberger Catech.* 1563, LEO JUDE in Helvetia, DREYLINCOURT, OSTERVALD, SAURIN, BERTRAND, WERNET in Gallia, CRANMER, SCHERLOCK, BURNET, CLARK, WATTS, FRISTLEY

PRISTLEY in Anglia, rel. quorum opera & studio insignis parabatur in catechizando & concionando emendatio, verum etiam in Catholica ipsa Ecclesia variam tentabant aliquantisper purgandæ & ad plebis usum adaptandæ doctrinæ methodum cordatiores, nimirum: ERASMUS, WICELIUS, CANISIUS (1533 — 1554) BELLARMINUS (1603.) BOS-SUET, FLEURY (1679 —). COLBERT, FEL-BIGER (1774) quibus omnibus id salum da-bitur laudis, ut ad erudiendam plebem ca-techeticos ederent libros. (*Catechismus con-cilii Tridentini* edebatur 1565. publico no-mine Pii V:ti.) Ipsa tamen antiqua catholi-cismi forma, cum suis erroribus commentis-que, e. c. de signo crucis, indulgentiis, peccatis venialibus, auctoritate Pontificis, & 5 Ecclesiæ præceptis, maximam partem intacta mansit; vera mentis emendatio ad cultum quendam sanctorum vanum, ceremoniasque sacras re-stringebatur, omnisque ferme conscientiæ in-genuus usus, ad placita hierarchiæ Pontifi-cæ, expiravit.

Ad cæteras porro christianæ Ecclesiæ sectas quod attinet, quarum aliæ, Græca scilicet s. Orientalis, constanter antiquam retinuerant formam fidei, aliæ de novo gli-scere inceperant, SOCINI, ARMINII, ZINZEN-DORFFII, SCHVENKELDII sub nomine, omnes quidem de catechetica quadam institutione & libro symbolico edendo sollicitæ fuere,

parum tamen ad summum religionis popularis scopum attingendum contulerunt. Per Russiam & Orientales Ecclesias disseminabatur PETRI MOGILÆ, Kiovenlis, *Orthodoxa confessio catholica Ecclesiæ Orientalis* (1642) variis lingvis, Græca, Lat. Slavon. German. edita; per Poloniam SOCINI *catechesis* (1574) una cum *Racoviensi catechismo* (German. Polon. & Lat. lingua 1605 —) plebis captabat ac personabat aures; Bavarorum lingua pervagabatur *catechismus Remonstrantium*, Rotterd. 1640; Bohemos, omnesque in universum fidei fratres instituerè præterlapso seculo adnitebatur Comes de ZINZENDORFF, libro: *gevisser grund christlicher lebre nach anleitung des catechismi D. Luthers* 1725. NITSCHMAN & SPANGENBERG, *idea fidei fratrum* 1779. — Quakerorum demum & Fanaticorum per Angliæ & Indiæ occidentalis nonnullas regiones dispalantium studia indefessa ad inficetum vulgus perturbandum quam erudiendum aptiora, ne qui, dem nominari merentur.

§. 5. Circa medium Seculi XVII felicior meliorque catechisandi methodus, & velut nova periodus, cum SPENERO incipit. Practicam is ante omnia promovere studuit fidem, veramque pietatem, posthabita polemica & rigida Christianæ institutionis forma; Otiosas enim subtilitates & disputationes plebi parum proficuas, ex catechetica do-

ctri

Arina exterminandas ducens, verum Christianismi exercitium simplici ac populari institutione optime promoveri posse vidit; Quare catechismum Lutheri ad practicum suum & a Luthero destinatum usum revocare piissimo zelo instituit, editis: *Tabulis catech. Einfältige Erklärung d. Christl. lebre, & gedanken von der catechismus Information.* Ejusdem vestigiis insisterunt: KORTHOLD, FECHTIUS, RAMBACH, BUDDÆUS FÖRTSCH, SEIDEL, SCHMID, FREULINGHAUSEN, cæter. qui prælectionibus non minus, quam scriptis de methodo catech. & explicationibus in Lutheri Catech. Ecclesiæ prodesse studuerunt, coniventibus plerisque protestanticis principibus. Nova vero sub hac periodo arridere cœpit catechisandi methodus, per breves tabulas; quam rationem tabellariam, memoriæ inprimis accommodatam censuit Abbas HÄHN, ejus auctor. Neque tamen hæc aut mystica ratio, omnem fere pietatem ad supernaturalem Divinæ gratiæ concursum referens, rationisque usum flocci habens, diu omnium calculis probari potuit, sed Pietisticis litibus ansam dedit. Immo quoque variis laborare defectibus catechismum Lutheri, communiter in instituenda juventute usitatum, non potuere non animadvertere sagaciores Theologi, systematicum ordinem præferentes. Quare animum ad emendandam non modo vulgarem catechisandi methodum, verum

T 2

etiam

etiam universam pædagogicæ institutionis formam, multiplici industria intenderunt.

§. 6. Anlam ei dedit, & Berolinensis Societatis (1764 — 1767) constitutum præmium pro elaborata brevi expositione Religionis juniorum in usum, & celebris Dessauensis doctor BASEDOV, scriptis & institutis suis Philantropicis, in quibus naturalem religionem atque rationis humanæ dignitatem haud temere commendat & ad analogiam cum Biblica doctrina restituit, licet minime quoque negandum sit, otiosas multas studio paedeutico illatas ab hoc auctore fuisse hypotheses. Mediam tamen sobriamque viam multi ingressi, religionem christianam, ex duplici suo principio, rationis & revelationis, derivatam, populariter ac systematico modo tradere inceperunt. In ipsa methodo catechilandi laudabilem operam posuere NÖSSELT (*Anweif. zur bild. angeb. Theol. P. 3.*) SALZMAN (*üb. die wirksamsten mittel Kindern religion beyzubringen.*) SEILER (*grundsätze zur bild. kunftiger volkslehrer. prediger u. Katecheten*) MILLER (*anweisung zur Katechisir kunst*) ROSENMÜLLER (*Anw. zur Kat.*) JAKOBI (*Beytr. z. Pastoral theologie*) CAMPE (*Allgem. Revision d. gesammten schul u. Erzieh. Wesens.*) WILLAUME (*prakt. handb. f. lehrer in Burger u. landschulen.*) NIEMEYER, MASCHO, KÖPPEN et numerique alii. Catecheticos libros præcipuos jam
Cap.

Cap. præcedenti indicavimus; quibus, quantum ad eorum historiam pertineat, ex infinita messe nonnullos e. c. EN. CHRIST. SIMONIS (*Kurzer Begriff d. christl. glaubens lehre für Katechumenen*) ZACHARIÆ, HERMES, WAGNIZ, RAUTENBERG, TROSCHEL, MUNTER, CLUDIUS, BASTHOLM, SEILER, MILLER, *Christl. Religions buch*, (conf. SCHMID *Katechet. handbuch* P. I. p. 49 — 53. & 54 — 60.) cæterosque, live publica live privata auctoritate adoptatos, addere eo quidem consilio placet, ut judicari possit, utrum in essentialibus capitibus multum amplius desideretur, aut corrigi in forma debeat. Atque haud pauci ex ineunte hoc seculo XIX universam catechetica institutionem arctis naturalis religionis & morum doctrinæ pomæriis includere, pariter ac ordinem systematicum pervertere voluere v. c. MELLIN *unterricht in der lehre Jesu*; Quem novaturiendi pruritus nemo sincerus laudabit.

In laudem vero recentioris ævi commemorare convenit, sic dicta, seminaria Theologica, ad formandos doctores & catechetas instituta & publica principum auctoritate munita fuisse. (Recensentur vero a SCHMIDIO.) Ut practicam imprimis spectant præparationem muneris Pastoralis, ita spem melioris successus in religione christiana instillanda atque ad mores attemperanda haud temere addunt, modo a novarum rerum abstinence

flu-

studio, cui tantopere indulgere solent imperiti & semidocti, nec præpostero ordine his se accingant Theologiæ alumni exercitiis practicis. Nulla enim praxis Pastoralis prudentiæ bene promoveri potest, nisi theoreticis antea iussulta fuerit principiis; quin etiam stultum esset, formam usumque ipsum edificare & perpolire velle, materia nondum rite perspecta. Cæterum multa sunt ad ministerium sacrum pertinentia negotia, Liturgica speciatim & Ecclesiastico-Juridica, quæ commodius meliusque sub administratione muneris, quam circa tirocinia præparatoria inculcantur. Quis nempe exactam curam delinquentium aut ægrotantium, conventus parochiales, tabulas mortalitatis, æconomica, cæt. junioribus præscribet observanda? Nisi ergo frustraneum impendere laborem voluerint seminarii doctores, accuratum faciant elementarium & provectiorum studiorum discrimen.

Historiam Catechetiæ post BUDDÆUM, WALCH bene illustrarunt SCHMID & SCHULER *Gesch. d. Katech. Relig. unt. unter d. Protestant. von d. Reformat.* (1802.).

 SCIENTIÆ PASTORALIS

PARS TERTIA.

 LITURGICA.

CAP. I.

De Liturgica universa.

§. 1. Quam certum sit, religionis naturam atque vim ceremoniis actionibusque sacris externis non constitui, sed ab institutione viva & cultu Dei interno præcipue pendere; ita tamen æque patet, salutaris doctrinæ influxum externorum rituum adminiculo haud leviter promoveri. Receptos ergo in Ecclesia nostra Evangelico-Lutherana ritus non tam recensere quam dijudicare, rationemque tradere, qua celebrari, restaurari ac perfici prudentis Evangelici doctoris cura ac vigilantia debeant singuli, id vero omne ad *Liturgicam* pertinet, quam partem seorsim a cæteris pastoralis muneris negotiis tractare Recentiores inceperunt Scriptores. Nomen ipsum Liturgiæ (*λεειτουργία*), a *ληιτες* publicus & *εργον* opus. descendens, publicum quodvis munus, administrationem, primus

He-

HESYCHIO & SVIDA interprete, in Scriptis profanorum ac Novi Testam. indicasse videtur, feriori autem tempore ad cultum religiosum externum a Patribus Ecclesiæ restrictum est, & ab Ecclesia Græca constanter de communione Eucharistica sumitur.

§. 2. Universa Liturgia sive cultus religiosus variis absolvitur ceremoniis, tam publico in Ecclesiæ conventu, quam privatis in confesibus, ordinario & extraordinario modo celebrandis; Etenim licet negari nequeat, administrationem earundem præcipue publico in loco, & quasi Ecclesiæ ipsius gremio, instituendam esse, incidunt tamen sæpius tempora, quibus baptismales, eucharisticos aliosque ritus privatim celebrare cupiunt Christiani cives, de salute sua ac aliorum rite solliciti. De cultu domestico sive privato religionis exercitio in conventiculis familiarum obvio, non est sermo; talis enim cultus plane arbitrarius est, nec tamen nimis debet exaggerari: Interim privati omnes ritus publicum quoddam sortiuntur pretium, ac remolumentum, quia non a loco sed auditorum consilio pendet, quid valeant hi ritus ad alendos religionis sensus. Hujus vero cultus externi genera sunt: festiva Sabbathi festorumque dierum celebratio, (cultus Dei publicus), sacramentorum administratio, confessio & absolutio, conjugalisi vinculi ceremonia, s. neogamorum copulatio, uxorum
post

post partum initiatio, excommunicatorum receptio, funeratio, ministrorum ordinatio, rerumque omnium sacrarum consecratio. Unde patet, ritus hos esse sive in actionibus sive rebus ipsis sive personis & tempore constitutos. In quibus omnibus exantlandis observet Pastor Ecclesiæ, ut decor non minus externus ac ordo, quam palmarium religionis consilium obtineatur. Id vero omne edocebit *Liturgica*, pariter ac nævos defectusque indicabit, & ad primitivum suum nitorem ritus omnes restituet & repurgabit. Patet hinc quoque, quatenus hæc scientiæ Pastoralis pars conjuncta sit cum Jurisprudentia Ecclesiastica, aut ab ea differat. Hæc nempe docet, quinam ritus in Ecclesia nostra Evangelico-Lutherana sint recepti & a magistratu politico stabiliti. Quum vero externæ ejusmodi actiones religiosæ per se sint indifferentes ac liberæ, nec ad eandem normam in omnibus cœtibus christianis exigi possint, Liturgica generali quodam calculo omnes dijudicat, optimamque præ cæteris elicit formam. Fata & diversitatem rituum sacrarum exponit Historia. Utramque autem, cum Liturgica universali connexam, doctrinam, historiam scilicet & civilem præceptionem, quantum consilii fert ratio, una delibabimus.

§. 3. Religionis quum sit consilium, omnia vitæ humanæ negotia vicissitudinesque

que ad sacrum quendam dirigere finem, hominumque ea sit natura, ut tum in externos sensuum motus sponte sua erumpant, tum rerum externarum signis delectentur, excitentur ac confirmentur; *necessitas* ergo rituum quorundam in Ecclesia nostra a nemine pernegabitur, quamquam ea nullo modo absoluta sit ac essentialis, sed conditionata ac relativa. Etenim precibus fundendis, hymnis decantandis, gestibus ac moribus decenter exprimendis, pictis tabulis sacris aliisque symbolis frequenter obeundis atque adspiciendis, insigniter adjuvabitur pietas fidesque Christiana. Comprobat quoque universa historia, homines ut vulgo sunt, tardioris & hebetioris ingenii, parum sæpius curare sanctissima sua officia, nisi addatur externus quidam stimulus, memoriam, sensusque afficiens. Proinde licet verissima sit religionis nostræ laus, ut mentem ab externis umbraculis ad veram virtutem avocare studeat, constantem exhibens in animo delectationem, quum ethnica quævis religio atque judaica ipsa potissima ex parte ceremoniis nimis adstricta eslet, rudioris tamen plebis Christianæ instituendæ causa nunquam non symbola quædam retinenda sivalit prudentior Ecclesiæ administratio. Varietas enim & ruditas hominum semper erit consideranda. A mechanicis & externis actionibus sensim ad sublimiora surgit animus re-

cogitanda.. Observabat ipse religionis nostræ stator hanc methodum in erudienda atque emendanda plebe, nec alio consilio sacramenta initiationis & Eucharistiæ instituebat, quam ut cultiores non minus, quam rudiores ad suas pertraheret partes. Quibus ritibus a Christo ipso institutis, & catenus retinendis, licet addiderit Ecclesia alios per se indifferentes actus, obligandi vim tamen hi inferunt, quia ab Ecclesia sint sanciti. Comuni igitur consensu & auctoritate celsant esse *ἀναφωρα* ac liberi.

§. 4. Enimvero sine *delectu* ac *moderatione* nulla Liturgia locum oblinebit. A sensibus quidem externis plerasque ideas exoriri atque formari cernimus; internus tamen animi sensus ipse valet easdem in immensum augere & perficere. Videamus tantum, ne signis aut sono rerum delusi iisdem substitamus, parum considerantes, quid in recessu habeant. Ritus ergo religiosi precum, canticorum, gestuum cæt. si nimia mole aut sine decore observentur, parum abest, quin oneretur, retardetur aut restringatur ipse sensus animi, piissimo licet incensus affectu. Quam molestum fuerit jugum ceremoniarum Judaicarum, quas abrogavit Christus, melioris & sublimioris doctrinæ dux, ipso docente cognoscimus. Immodice quoque animos Christianorum prægravarunt Catholicæ sectæ principes, atque ad insanam detrulerunt
bar.

barbariem eo, quod externum cultum cœca fide commendarent, quum e contrario temperanter Reformatæ ac Lutheranæ Ecclesiæ antistites in ritibus Ecclesiasticis sint versati. *Primam* igitur hanc ponimus cautionem generalem, ne quid nimis in isto genere præscribamus. Ex mente ac præscripto Salvatoris bina sacramenta una cum festivo Sabbati cultu instituta erant. Quum vero crescente Ecclesia sensim propagaretur religio Christi, haud abs re esse senserant doctores primitivi, varios pro diverso statu hominum, nec tamen supra modum, addere ritus, siquidem liberum id ipsis erat, & re ipsa proficuum.

Alterâ cautio pernecessaria hæc est, ut semper in connexione ætissimâ cum Religionis natura & consilio adhibeantur ceremoniæ i. e. *προς σκοπον*, ut omnia cætera negotia sacra. 1 Cor. 14: 26. Nisi hunc feriant scopum, damnandæ sunt ac proscribendæ, utpote inutiles. Sic ritus Catholicorum, campanas baptizandi, sanctos martyres, beatamque virginem Mariam invocandi, processiones alini cæterasque instituendi, thuribula incendendi, longas habendi misas, imaginem crucifixi Christi sepeliendi & e mortuis velut suscitandi, jejunia, vexationes, & quæ sunt reliqua, nullum ferme habent cum vera pietate commercium, quin potius otiosa, noxia, immo ludicra & scandali plena reputentur necesse est; quare etiam a Reformat.

Reformatoibus proferibebantur. Idem statuendum de lalis & lucernæ usu, (crucis signo & exorcismo, in baptismi sacramento) præter has introducto.

Hinc *Tertio* postulamus jure, ut quivis ritus decenter & saniori gustui, æstethico, convenienter, (εὐσχημοναὶς 1 Cor. 14: 40. & κατὰ τὰ ἔτη) adhibeantur. Delectus fiat secundum artis æstheticæ regulas generales. Proinde non possunt non aures animumque offendere jejune precum formulæ, exiles hymni, rauca canentium vox, atque ridiculi gestus. Videndum tamen, ne nimis exquisitas affectemus verborum verneris, vocisque & gestuum anfractus scenicos; in cultu enim sacro peragendo non luditur ad morem scenæ, nec grandi inceditur cothurno.

Quarta demum cautio tangit medias quasdam & indifferentes res, in quibus, si vel maxime plenior desit gustus, aliquid dandum est imbecillitati multorum. Toleranter retinendi sunt ritus innoxii & Ecclesiastica auctoritate muniti, donec cultior arriserit liturgica forma. Conf. Exemplum Pauli in Judæo-Christianis tractandis & tolerandis, Rom. 14, 1 Cor. 10: 23 — 33. 9: 19. Ipse Timotheum circumcidendum dedit infirmorum causa, Act. 16: 1. quum Titum prohiberet circumcidi, ne libertas Christiana evanesceret; Gal. 2: 3. Verumtamen ex arbitrio privato nihil permutandum, nisi liber.

libertati ministrorum faciorum quidpiā nō concesserit lex aut seculi genius.

Quinto respiciendum est ad mores seculi ac populorum diversorum. Quod Paulus 1 Cor. 11: 14. præcipit viris, detecto capite, feminis velato capite orare, consentaneum erat illius ævi moribus.

§. 5. Interim *reformandi* studium a Liturgico rituum habitu non penitus alienum esse, dabunt cordatiores omnes. Dies nempe diem docebit. Quis enim immortalia merita Reformatorum, LUTHERI, CHYTRÆI, BUGGENHAGEN cæter, serviliter adeo laudabit, ut nihil nostris temporibus restare perpoliendum & corrigendum temere pronunciet, quum ipse tamen Lutherus palam professus sit, multa temporis successu antiquatum iri, atque moderatus protestanticus doctor, FRANKÉ, dudum suo tempore (1699) exorcismum penitus abrogaverit. Zvinglianæ quoque sectæ patroni, qui iusto parciores in ritibus sacris admittendis erant, exemplo nobis esse possunt, qua libertate in istiusmodi adiaphoribus utendum sit, modo ne cum ipsis temere omnem rituum apparatus æquiores proscribamus. Cautionibus ergo § præced. allatis, addimus pium illud multorum desiderium de Liturgiæ nostræ Evangelico-Lutheranæ emendatione, qualem exhibet laudabilis industria nostratum in libro 1799 edito: *Handbok, hvaruti stadgas, buru Gudstjensten med Cbri-*

Christeliga Kyrkoseder uti Svenska Församlingar skall hållas, cum quo contortatur HASTHOLM *über verbesserung d. äusserl. Gottesd.* Leipz. 1786. EWALD *üb. Pred. beschäft.* v. 4. FISCHER & HERMES *Beytrag z. verb. d. öffentl. Gottesd.* SEILER *versuch ein. verbess. d. christl. Evang. Liturgie.* WOLFRATH *fragen ü Liturg. gegenst.* HERMES *Beyträge zu verbess. d. öffentl. gottesd. & JUNGE vers. ein neu. liturg.* Quorum collatis monitis oppido constat, non modo in actionibus, verum etiam precum & hymnorum formulis perpolationem quandam necessariam esse, insuper licet haud refragandum sit, essentialia omnia nulla egere correctione, ut bene CHRICHTON *üb. d. unverbesserlichkeit d. Relig. d. gottesd. u. d. Liturgie* asseruit. Neque periculum erit, ne moderata quævis censura cœtuum nostrorum hominibus displiceat, ut potius omnium ferme ferat calculos, omniumque jam expetita sit votis.

Quis enim residuos adhuc nonnullos ex papismo ritus, exorcismi & signi crucis in baptismo, iteratas flexiones corporis ac circumactiones in missa, jejunosque omnes occentus in missa nuptiali & Sabbatica æquo feret animo? Quis stipem cum sonitu tintinabuli minoris colligendam, fervente sub concione sacra, sine scandalo aut attentionis dispendio animadvertet? Iniquumne reputandum, ulteriori lima precum & carminum

po-

polire formam, ne castis obsit auribus offendiculum! Dabimus certe hoc ævi cultioris infinitis meritis, ut elegantiorē commenda-verit gustum, religioni nullo modo adversantem. Sed sunt, ut vera fateamur, pleraque in ceremoniis nostræ Ecclesiæ non solum tolerabilia, verum etiam sublimia, omnem respicientia castigationem, ut sigillatim suo loco monebimus.

§. 6. Universum Liturgiæ *scopum* eundem esse ac cæterarum partium Pastoralis scientiæ, vel ex iis, quæ de necessitate rituum perhibuimus, liquido pater. Quo magis enim sensualis nostra natura ad Religionis & virtutis perducitur viam, eo efficacior exoritur morum performatio. Ad persualionem quidem mentis generandam non valent externi ritus, sed eandem adjuvant eo, quod attentionem excitant. Ipse enim externus religionis habitus, in verbis & gestibus conspicuus, ipse adspectus Templi summo Numini dicati, festivus apparatus omnium rerum sacrarum, non potest non animos hominum erigere ac velut fascinare, ita ut promptiores evadant, tam rudiores quam cultiores, ad verbi Divini meditationem. Immo habent ipsæ preces ac hymni sacri, quorum præcipua ratio in cultu externo habetur, magnam vim ad nutriendum sensum Christianorum, quia Divina beneficia, majestatem, leges cæteraque commemorant, celebrant, & ad pietatem referunt.